

Στοιχεία για τις βυζαντινές φάσεις του Μητροπολιτικού ναού Αγίου Στεφάνου Αρναίας από την ανασκαφική περίοδο 2005

Της ΕΛΕΝΗΣ ΣΤΟΥΜΠΟΥ-ΚΑΤΣΑΜΟΥΡΗ

Αρχαιολόγου στην Εφορεία Αρχαιοτήτων Χαλκιδικής και Αγίου Όρους

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η σωστική ανασκαφή που ακολούθησε την καταστροφική πυρκαγιά του Σεπτεμβρίου 2005 στο Μητροπολιτικό ναό του Αγίου Στεφάνου Αρναίας Χαλκιδικής, οδήγησε στο να αποκαλυφθούν τέσσερις τουλάχιστον προηγούμενες φάσεις του μνημείου, από τη πρωτοχριστιανική μέχρι τη μεταβυζαντινή εποχή. Η εργασία προτείνει την καλύτερη αξιολόγηση των προϊόντων κατεδάφισης που βρίσκονται στο έδαφος των μεταβυζαντινών μνημείων, ως σοβαρές ενδείξεις για την ιστορία τους και την πιθανή διερεύνηση του δαπέδου με μη καταστροφικές μεθόδους.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο Μητροπολιτικός ναός του Αγίου Στεφάνου Αρναίας, έδρα της Μητρόπολης Ιερισσού, Αγίου Όρους και Αρδαμερίου, καταστράφηκε από πυρκαγιά στις 5 Σεπτεμβρίου 2005. Πρόκειται για μια ξυλόστεγη τρίκλιτη μεταβυζαντινή βασιλική διαστάσεων 40,9 X 19,58 μ., με χαγιάτι στη δυτική πλευρά, τύπος συνηθισμένος στη Χαλκιδική. Η επιγραφή ανέγερσης αναφέρει το έτος 1812, όμως, λόγω αρμών που διακρίνονταν στην τοιχοποιία, υπήρχε η σκέψη ότι ο ναός ήταν παλαιότερος και η χρονολογία αναφέρεται στην επέκτασή του προς τα δυτικά, οπότε πήρε τις σημερινές του διαστάσεις, πράγμα που επιβεβαιώθηκε και από την πρώτη φάση της ανασκαφικής έρευνας, όπως θα δούμε πιο κάτω. Το 1821, μαζί με τον οικισμό, φαίνεται πώς κάηκε και ο Μητροπολιτικός ναός.

Η πρώτη αναφορά στις πηγές του ονόματος του οικισμού "Ραλήγγοβη" (Λιαρίγκοβη, μετά το 1828, Αρναία) και ναού του Αγίου Στεφάνου γίνεται το 14ο αι. Σύμφωνα με πλαστό χρυσόβουλλο του αυτοκράτορα Ιωάννη Ε'

Παλαιολόγου από τα αρχεία της μονής Κασταμονίτου, που αποδίδεται στο 1363, στην περιοχή υπήρχε μετόχι της μονής:

*"...το δε εις την Ραλήγγοβην (Λιαρίγκοβη) μετόχιον εις όνομα τιμώμενον του Αγίου Στεφάνου..."*¹

Άλλα στοιχεία από τα αρχεία της μονής δεν υπάρχουν. Εκτιμάται ότι τα αρχεία πριν από το 15ο αι. χάθηκαν οριστικά, καθώς η μονή καταστράφηκε από πυρκαγιά μεταξύ 1426 και 1430². Η μονή καταστράφηκε για δεύτερη φορά από πυρκαγιά, στα μέσα του 16ου αι., πιθανώς το 1553³ γεγονός που σήμανε την παρακμή της και πιθανώς την αποσύνδεσή της από το μετόχι.

Η ίδρυση του οικισμού τοποθετείται στην οθωμανική περίοδο. Το 1478, η "Ραλίγοβα" εμφανίζεται ως καλλιεργήσιμη γη (mezraa) του Παλαιοχωρίου, περιφέρεια δηλαδή με δικά της "σύνορα", χωριό εγκαταλειμμένο ή μιας κάποιας μορφής εγκατάσταση που εξελίχθηκε σε αυτόνομο χωριό στη συνέχεια⁴. Στα τέλη του 15ου έως τα μέσα του 16ου αι. φαίνεται πως ιδρύθηκαν τα χωριά "Ραλλίγοβη", Νεοχώρι και Βαρβάρα, αποτέλεσμα πιθανώς αναγκαστικού εποικισμού, στα οποία, μαζί με τα βυζαντινά χωριά Ρεβενίκεια (Μεγάλη Παναγία) και Παλαιοχώρι ανατέθηκε η παραγωγή κάρβουνου για τα μεταλλεία των Σιδηροκαυσίων⁵. Έχει διατυπωθεί επίσης η άποψη ότι η "Ραλίγκοβη" ανήκε στα χωριά που προήλθαν από τη μακροχρόνια μετάλλαξη των παροίκων-καλλιεργητών των αγιορειτικών μετοχίων σε ελεύθερους ιδιοκτήτες των πρώην μετοχιακών εκτάσεων⁶. Από το 18ο αι. και μετά οι αναφορές στις οθωμανικές πηγές και τους φορολογικούς καταλόγους πληθαίνουν πιστοποιώντας την πληθυσμιακή και

¹ ACTES DE KASTAMONITOU, Édition diplomatique par Nicolas Oikonomidès, ARCHIVES DE L' ATHOS, Paris, 1978, p. 75.

² ACTES, p. 5.

³ ACTES. p. 9-10.

⁴ Ηλίας Κολοβός, Χωρικοί και μοναχοί στην οθωμανική Χαλκιδική 15ος-16ος αι., Διδακτορική διατριβή, Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη, 2000, σ. 101.

⁵ Κολοβός, σ. 60.

⁶ Ιωακείμ Αθ. Παπάγγελος, Τα αγιορειτικά μετόχια ως συντελεστές ιδρύσεως χωριών στη Χαλκιδική χερσόνησο, Πρακτικά Θ' Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου "Η εξακτίωση του Αγίου Όρους στον ορθόδοξο κόσμο: τα μετόχια", Θεσσαλονίκη, 21-23 Νοεμβρίου 2014.

οικονομική άνοδο του οικισμού. Σε φερμάνι του 1762⁷ η "Larigona" συγκαταλέγεται ανάμεσα στα 12 χωριά των μαντεμοχωρίων, ενώ από στα τέλη του 18ου αι. εμφανίζεται ως η μεγαλύτερη κωμόπολή τους. Την ίδια εποχή, εμφανίζονται οι πρώτες περιγραφές και πληροφορίες στα κείμενα των περιηγητών.

Η ανασυγκρότηση, μετά την πυρπόληση των χωριών της Χαλκιδικής κατά την επανάσταση ολοκληρώθηκε σε λίγες δεκαετίες. Την ακμή του οικισμού στα τέλη του 19ου αι. υποδεικνύει η ανέγερση της αστικής σχολής Λιαρίγκοβης ή παλιό σχολείο (σημερινό Δημαρχείο) σε γειτνίαση με τον Μητροπολιτικό ναό του Αγίου Στεφάνου "στις 10 Ιουνίου 1871" σύμφωνα με την επιγραφή ανέγερσης, ενώ το 1882 ενσωματώθηκε στο κτίριο το χαρακτηριστικό λιθόκτιστο εξάπλευρο κωδωνοστάσιο, έργο ηπειρωτών μαστόρων που δραστηριοποιούνταν στο Άγιον Όρος. Το κωδωνοστάσιο αναφέρει και ο αρχαιολόγος Adolf Struck που περιηγήθηκε τη Χαλκιδική το 1898 και το 1903:

*"στην άκρη του χωριού στέκει η μεγάλη εκκλησία του Αγίου Στεφάνου μ' ένα λυγερό καμπαναριό"*⁸.

Στην απογραφή του 1928, η Αρναία είναι το μεγαλύτερο χωριό της Βόρειας Χαλκιδικής με 2.774 κατοίκους⁹ και πρωτεύουσα επαρχίας.

ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΠΥΡΚΑΓΙΑ

Η εικόνα που αντίκρουσε η αρμόδια (τότε) 10η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων μετά την απομάκρυνση των προϊόντων της πυρκαγιάς ήταν η ολοκληρωτική καταστροφή της ξύλινης στέγης και των ξύλινων μερών του εσωτερικού του ναού (τέμπλο, στασίδια κ.α.). Διασώθηκε μόνο η ξύλινη κιονοστοιχία από δοκάρια καστανιάς, τα οποία ήταν καλυμμένα με μπαγδατί σε απομίμηση μαρμάρινων κιόνων.

⁷ Βασίλης Δημητριάδης, Φορολογικές κατηγορίες των χωριών της Θεσσαλονίκης, Μακεδονικά 20, Θεσσαλονίκη, 1980, σ. 419, όπου παραπέμπει: Ιερ. τεφτ. 101, σ. 99-100. Βασδραβέλλη, Ιστορικά Αρχεία, τ. Α', σ. 257.

⁸ Adolf Struck, Macedonische Fahrten, I. Chalkidike, Hartleben, Wien, Leipzig, 1907, p. 21.

⁹ Ο πληθυσμός της Ελλάδος κατά την απογραφήν της 15-16 Μαΐου 1928, Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, Αθήνα, 1929, σ. 38.

Το μεγαλύτερο μέρος των κειμηλίων του ναού καταστράφηκε, εκτός από τα μετάλλινα σκεύη, εικόνες και βιβλία που βρίσκονταν στο υπερώο και απομακρύνθηκαν την ώρα της πυρκαγιάς. Μέσα στις επόμενες μέρες έγινε από τη 10η ΕΒΑ η απομάκρυνση των καμμένων κειμηλίων (επίβλεψη Κοσμά Προδρόμου), η καταγραφή και φωτογράφισή τους στην παρακείμενη βοηθητική αίθουσα της Μητρόπολης Ιερισσού (καταγραφή: Κοσμάς Προδρόμου, Λήδα Τόσκα, φωτογράφιση: Ελένη Στούμπου). Λόγω της σημασίας του μνημείου ως Μητροπολιτικού ναού και του επερχόμενου χειμώνα αποφασίστηκε από την Μητρόπολη Ιερισσού και τους τοπικούς φορείς η άμεση αποκατάστασή του.

ΣΩΣΤΙΚΗ ΑΝΑΣΚΑΦΗ

Στο πλαίσιο των πρώτων διερευνητικών εργασιών της τοιχοποιίας αποφασίστηκε η διενέργεια δοκιμαστικών τομών από τη 10η ΕΒΑ στο εσωτερικό του ναού, με επιβλέπουσα αρχαιολόγο τη γράφουσα, ώστε να αποτιμηθεί η κατάσταση της θεμελίωσης και να προχωρήσει η ενίσχυση της τοιχοποιίας και της κιονοστοιχίας, οι οποίες θα έφεραν το φορτίο της νέας ξύλινης στέγης. Από τις τομές αυτές δεν αναμένονταν ιδιαίτερα ευρήματα, καθώς ήταν αποδεκτή η άποψη ότι ο οικισμός είχε ιδρυθεί στα μέσα του 16ου αι. από καλλιεργητές του μετοχίου και δεν διέθετε την ευρωστία για την ίδρυση ενός μνημειακού ναού στην πρώιμη φάση του.

Οι δοκιμαστικές τομές διενεργήθηκαν από τις 26 έως τις 29 Σεπτεμβρίου 2005, με σκοπό να επιβεβαιωθεί ότι η θεμελίωση δεν είχε υποστεί ασβεστοποίηση από τις υψηλές θερμοκρασίες της πυρκαγιάς. Ανοίχθηκαν τέσσερις τομές, οι δύο εφαπτόμενες στο βόρειο και νότιο τοίχο και οι άλλες δύο στη βόρεια και νότια κιονοστοιχία. Οι διαστάσεις των τομών ήταν 1,20Χ4,20 μ. που αντιστοιχούσαν στην αφαίρεση έξι σειρών τσιμεντοπλακιδίων του δαπέδου, διαστάσεων 20Χ20Χ2 εκ. Αφού αφαιρέθηκαν τα τσιμεντοπλακίδια και έσπασε το στρώμα τσιμέντου με κρουστικό εργαλείο, εμφανίστηκε το κύριο στρώμα, που αποτελούνταν από προϊόντα κατεδάφισης ή στρώμα καταστροφής προηγούμενης φάσης του ναού. Τα χρώματα ήταν αναμεμιγμένα με πέτρες, σπασμένα πλιθιά, χειροποίητα κολυμβητά κεραμίδια στέγης, κομμάτια κονιάματος, καμένα

ξύλα, όστρακα εφυσωμένης κεραμικής, όστρακα αβαφούς κεραμικής, σιδερένια καρφιά τετράγωνης διατομής, ανθρώπινα οστά.

Τα αποτελέσματα της έρευνας:

α) Η στρωματογραφία αποκαλύφθηκε ως εξής:

τσιμεντοπλακίδια 2 εκ.

γκρο μπετόν 4 εκ.

άμμος 2 εκ.

προϊόντα κατεδάφισης 102 εκ.

Σε βάθος 110 εκ. εμφανίζεται το φυσικό έδαφος από καθαρό κοκκινόχωμα.

Η θεμελίωση της τοιχοποιίας του ναού τερματίζει στο βόρειο τοίχο σε βάθος 1,36 εκ. από την επιφάνεια του δαπέδου. Στο νότιο τοίχο, το βάθος του θεμελίου εμφανίζεται στο 1.20 μ. βάθος από την επιφάνεια του δαπέδου. Η διαφορά των 16 εκ. οφείλεται πιθανώς στην κατωφέρεια του φυσικού εδάφους.

β) Η θεμελίωση αποτελείται από ακανόνιστους λίθους με πηλοκονίαμα ως συνδετικό υλικό και δεν είχε υποστεί αλλοίωση από τις υψηλές θερμοκρασίες της πυρκαγιάς.

Η αρχική εκτίμηση του τότε διευθυντή της υπηρεσίας κ. Ι. Ταβλάκη ήταν ότι το στρώμα της επίχωσης ήταν φερτά χώματα από τη γύρω περιοχή για το γέμισμα των θεμελίων του ναού του 19ου αι., επομένως χωρίς αρχαιολογική σημασία για το ίδιο το μνημείο. Για το λόγο αυτό, αφού εντοπίστηκε το τέλος της θεμελίωσης και η κατάσταση της τοιχοποιίας, δεν ολοκληρώθηκαν οι τομές ώστε να αποκαλυφθεί όλη η θεμελίωση των κίωνων και να ερευνηθεί το στρώμα της επίχωσης σε όλη την επιφάνεια των τομών.

Ωστόσο, την τελευταία μέρα της ανασκαφής, η εικόνα άλλαξε. Η θεμελίωση των κίωνων στις δύο τομές στο ανατολικό τμήμα του ναού εμφανίστηκε ασύμμετρη, σε σχήμα ορθογωνίου παραλληλεπιπέδου, με την

πλίνθο τοποθετημένη στην άκρη ανατολικά, πράγμα που σήμαινε πιθανώς δύο φάσεις θεμελίωσης της κιονοστοιχίας. Το εύρημα αυτό ήταν ο λόγος που επεκτείναμε την τομή για να φανούν τα όριά της προς Δ., ενώ προχωρήσαμε στην αφαίρεση της επίχωσης για να αποκαλυφθεί το βάθος της θεμελίωσης. Σε απόσταση 20 εκ., παράλληλα με την ορθογώνια κρηπίδα της θεμελίωσης και σε βάθος 1,05 μ. από την επιφάνεια του δαπέδου, εμφανίστηκε τοίχος πλάτους 86 εκ. και ύψους μόλις 16 εκ., που πιθανότατα δηλώνει λιθολόγηση, ο οποίος κρίναμε ότι σχετιζόταν πιθανώς με τον βυζαντινό κοιμητηριακό ναό του μετοχίου. Στο νοτιανατολικό άκρο της τομής, σε βάθος 1 μ. περίπου από την επιφάνεια του δαπέδου, εμφανίστηκε πλευρική πέτρα ταφής και το κρανίο του νεκρού με δυτικό προσανατολισμό. Πλάι στην ταφή βρέθηκαν δύο τετμημένα χάλκινα σκυφωτά νομίσματα λατινοκρατίας, τα οποία ταυτίστηκαν και μας δίνουν χρονολόγηση μεταξύ 1204 και 1240¹⁰.

Η ανασκαφή έκλεισε με την εκτίμηση ότι συναντήσαμε το κοιμητήριο από την παλαιότερη φάση του μετοχιακού ναού.

Την επόμενη χρονιά, σε συνέχεια της έρευνας στην ανατολική πλευρά του μνημείου αποκαλύφθηκαν η παλαιοχριστιανική βασιλική, ακολουθούμενη από δύο βυζαντινές φάσεις και δύο τουλάχιστον φάσεις του υπάρχοντος ναού. Όπως είναι γνωστό, τα ευρήματα έχουν διασωθεί στο έδαφος του μνημείου και είναι ορατά μέσω γυάλινου δαπέδου, καθιστώντας το σημερινό ναό ένα μνημείο με διαχρονικότητα και υψηλή αναγνωρισιμότητα.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Το τυχαίο εύρημα του παράλληλου με τη θεμελίωση του κίονα τοίχου, είχε ως αποτέλεσμα την επέκταση της τομής και το εύρημα της αδιατάρακτης ταφής με τα δύο νομίσματα. Με δεδομένη την προϋπάρχουσα αντίληψη ότι δεν υπήρχε αναμενόμενο εύρημα, η έρευνα θα εξελισσόταν πιθανώς χωρίς ευρήματα κάτω από την πίεση της ολοκλήρωσης των τεχνικών έργων.

¹⁰ Άσπρο τραχύ type D, νομισματοκοπείο Θεσσαλονίκης, 1204-?, και Άσπρο τραχύ (small module) type D, νομισματοκοπείο Θεσσαλονίκης, 1204-?, ταύτιση Κλεάνθη Δούκα, Αρχαιολόγου στην Εφορεία Αρχαιοτήτων Χαλκιδικής και Αγίου Όρους.

Ωστόσο, με το προηγούμενο πλέον αυτής της ανασκαφής και των σημαντικών ευρημάτων που προέκυψαν στη συνέχεια μπορούμε να προτείνουμε τα παρακάτω:

α) Διαφορετική αξιολόγηση των επιχώσεων των μεταβυζαντινών μνημείων, διότι κατά παράδοση, τα υλικά κατεδάφισης δεν απομακρύνονταν, απλώς αφαιρούνταν τα χρήσιμα, όπως οι πελεκημένες πέτρες και οι πλίνθοι για επανάχρηση και τα αδρανή απλώνονταν για να δημιουργήσουν επίπεδο ή να ανυψώσουν τη στάθμη του εδάφους. Η πρακτική της απομάκρυνσης εφαρμόζεται από το Β' παγκόσμιο πόλεμο και μετά, όταν ο μηχανολογικός εξοπλισμός για τη μεταφορά έγινε προσιτός. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της διαχείρισης της κατάστασης μετά τη μεγάλη πυρκαγιά της Θεσσαλονίκης του 1917, όταν ορίστηκε ο μηχανικός, μέλος της επιτροπής νέου σχεδίου Θεσσαλονίκης, Joseph Pleyber, για την ισοπέδωση των υλικών κατεδάφισης και την εξομοίωση του ανυψωμένου κατά ένα μέτρο περίπου επιπέδου με τις μη πληγείσες περιοχές¹¹.

Η ίδια στρατηγική ακολουθήθηκε κατά περίπτωση και στις βομβαρδισμένες πόλεις της Γερμανίας κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Στο Αμβούργο, το επίπεδο μιας ολόκληρης βομβαρδισμένης περιοχής, του Hammerbrook, ανυψώθηκε με τα υλικά κατεδάφισης¹².

β) Το δάπεδο ενός μνημείου σε χρήση προσφέρεται για έρευνα και διάγνωση με μη επεμβατικές γεωφυσικές μεθόδους. Η τεχνολογία ραδιοσυχνοτήτων (ground penetrating radar - GPR) και ηλεκτρικής τομογραφίας (electrical resistivity tomography - ERT) έχουν χρησιμοποιηθεί επανειλημμένα για την ανίχνευση προγενέστερων κατασκευών κάτω από το δάπεδο μνημείων σε χρήση¹³. Μια τέτοια έρευνα θα μπορούσε να

¹¹ Καραδήμου-Γερόλυμπου Αλέκα, Η ανάδυση της σύγχρονης Θεσσαλονίκης, εκδ. University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 2014, σ. 128.

¹² Jeffrey M. Diefendorf, In the wake of war. The reconstruction of German cities after world war II, Oxford University Press, New York, Oxford, 1993, 26-27.

¹³ G. N. Tsokas, P. I. Tsourlos, G. Vargemezis and M. Novack, Non-destructive Electrical Resistivity Tomography for Indoor Investigation: the Case of Kapnikarea Church in Athens, Archaeological Prospection 15, 2008, 47-61.

G. N. Tsokas, A. Stampolidis, I. Mertzaniadis, P. Tsourlos, R. Hamza, C. Chrisafis, D. Ambonis and I. Tavlakis, Geophysical Exploration in the Church of

διενεργηθεί πριν γίνουν δοκιμαστικές τομές, ώστε αυτές να πραγματοποιηθούν στα σημεία που έχουν δώσει ενδείξεις. Έτσι θα αποκλείονταν η ύπαρξη προγενέστερων φάσεων ή θα γινόταν στοχευμένη έρευνα με τη μικρότερη δυνατή καταστροφή και απώλεια αρχαιολογικών πληροφοριών.

γ) Όπως προκύπτει από την ιστορία των μνημείων, οι καταστροφές από πυρκαγιά από ατύχημα ή ανθρωπογενείς αιτίες, επανέρχονται αναπόφευκτα στη διάρκεια της ζωής τους (χαρακτηριστικό παράδειγμα που αντιμετώπισε η 10η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων ήταν η πυρκαγιά στο Λευκό Κονάκι της μονής Χιλανδαρίου, το 2004). Σήμερα, ωστόσο, οι κίνδυνοι των ιστορικών κτιρίων έχουν επαρκώς καταγραφεί και έχουν συνταχθεί κατευθυντήριες οδηγίες για την πρόληψη κινδύνου και τη διαχείριση μιας κατάστασης κρίσης¹⁴. Η εκπαίδευση αυτή είναι βασική για τους εργαζόμενους στη μελέτη και διαχείριση ιστορικών κτιρίων, ενώ τα παραδείγματα που προκύπτουν οφείλουν να αναλύονται για την απόκτηση γνώσεων σε θέματα συντήρησης και αντοχής υλικών και την καλύτερη προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς στο μέλλον.

Κλείνοντας, με δεδομένη την εμπειρία του Αγίου Στεφάνου Αρναίας, έχουμε τη γνώμη ότι τα οικοδομικά κατάλοιπα που βρίσκονται στα θεμέλια των μεταβυζαντινών μνημείων της Χαλκιδικής σε οικισμούς που έχουν αντίστοιχη ιστορία οφείλουν να λαμβάνονται υπόψη, διότι υπάρχει ισχυρή πιθανότητα να σχετίζονται με την ιστορία του μνημείου. Αποτελούν επίσης

Protaton at Karyes of Mount Athos (Holy Mountain) in Northern Greece, Archaeological Prospection 14, 2007, 75-86.

Γεωφυσική έρευνα με ground penetrating radar, πραγματοποιήθηκε στη μεσαιωνική πόλη της Ρόδου από την ερευνητική ομάδα του University of Hartford (Duquesne University, the University of Wisconsin-Eau Claire & Worley-Parsons, Inc.) μετά από άδεια του Υπουργείου Πολιτισμού από τις 12 έως τις 22 Ιανουαρίου του 2015. Ερευνήθηκαν δάπεδα στη Συναγωγή Kahal Shalom, τον καθολικό ναό της Παναγίας της Νίκης, τη Συναγωγή Kahal Godol και το Παλάτι του Μεγάλου Μαγίστρου. Τα αποτελέσματα δημοσιεύτηκαν στον παρακάτω ιστότοπο: <https://duquesnescience.files.wordpress.com/2016/01/rhodes-2016-projectsdocx.pdf>

¹⁴ Herb Stovel, Risk preparedness: A management manual for world cultural heritage, ICCROM, UNESCO, ICOMOS, WHC, Rome, 1998.

κλειστό στρώμα για τους τελευταίους αιώνες, γεγονός όχι χωρίς σημασία, καθώς η σύγχρονη εποχή υπήρξε η πιο καταστροφική σε σχέση με τις παλαιότερες φάσεις της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Η σημερινή παρουσίαση θα κλείσει με τις μαρτυρίες για τον Άγιο Στέφανο Αρναιωτών που βιντεοσκοπήθηκαν εν θερμώ, στη διάρκεια της ανασκαφής το 2006.

Ξεναβλέποντας το υλικό που είχα συγκεντρώσει τότε, εδραιώνεται η πεποίθησή μου ότι ο αρχαιολόγος οφείλει να συγκεντρώνει όλες τις πληροφορίες που έρχονται στα χέρια του - και σ' αυτά του - τις οποίες δεν μπορεί να αξιολογήσει πιθανώς εκείνη τη στιγμή, όμως είναι η πολύτιμη προίκα του μνημείου. Οι μαρτυρίες των ανθρώπων, όπως η πολύτιμη του Γεωργίου Κριαρή, που αναφέρει όλη την οικοδομική ιστορία του ναού τον 20ο αι., μπορούν να μας βοηθήσουν να ξεμπλέξουμε το κουβάρι, όταν θα έχουμε στη διάθεσή μας χρονολογημένα και τακτοποιημένα τα ευρήματα. Η κινηματογράφηση, επομένως, της ανασκαφής και η καταγραφή μαρτυριών είναι βασικό εργαλείο μελέτης.

Για μας σήμερα υπάρχει κι ένας λόγος ακόμα. Μέσα από τις αφηγήσεις βγαίνει η σημασία του μνημείου για τους κατοίκους του οικισμού. Άσυλο, καταφύγιο, ελπίδα στις δυστυχίες, η πόρτα προς το θεϊκό κόσμο, με τον οποίο κάποιες φορές συναλλάσσονται και στον οποίο, συνήθως, με βαθιά πίστη, αποθέτουν τη ζωή τους. Επειδή τέτοιου είδους πίστη δεν βρίσκεται πια, είναι δύσκολο να κατανοήσουμε σήμερα τη σημασία των μνημείων που ερευνούμε για την κοινωνία που τα δημιούργησε και τα φρόντισε. Οι μαρτυρίες αυτές μας μεταφέρουν σ' ένα κόσμο πνευματικότητας, αγάπης για την τέχνη και τους ανθρώπους.

Επειδή οι περισσότεροι από ανθρώπους που θα δείτε και θα ακούσετε δεν ζουν πια, θα επιτρέψετε να αφιερώσω την εργασία που σας παρουσιάζω σήμερα στη μνήμη τους.

Ευχαριστώ το Μητροπολίτη Ιερισσού, Αγίου Όρους και Αρδαμερίου κ. Θεόκλητο για την πρόσκλησή του σ' αυτή τη σημαντική επέτειο για την ιστορία της Αρναίας και σας για την υπομονή σας.

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ

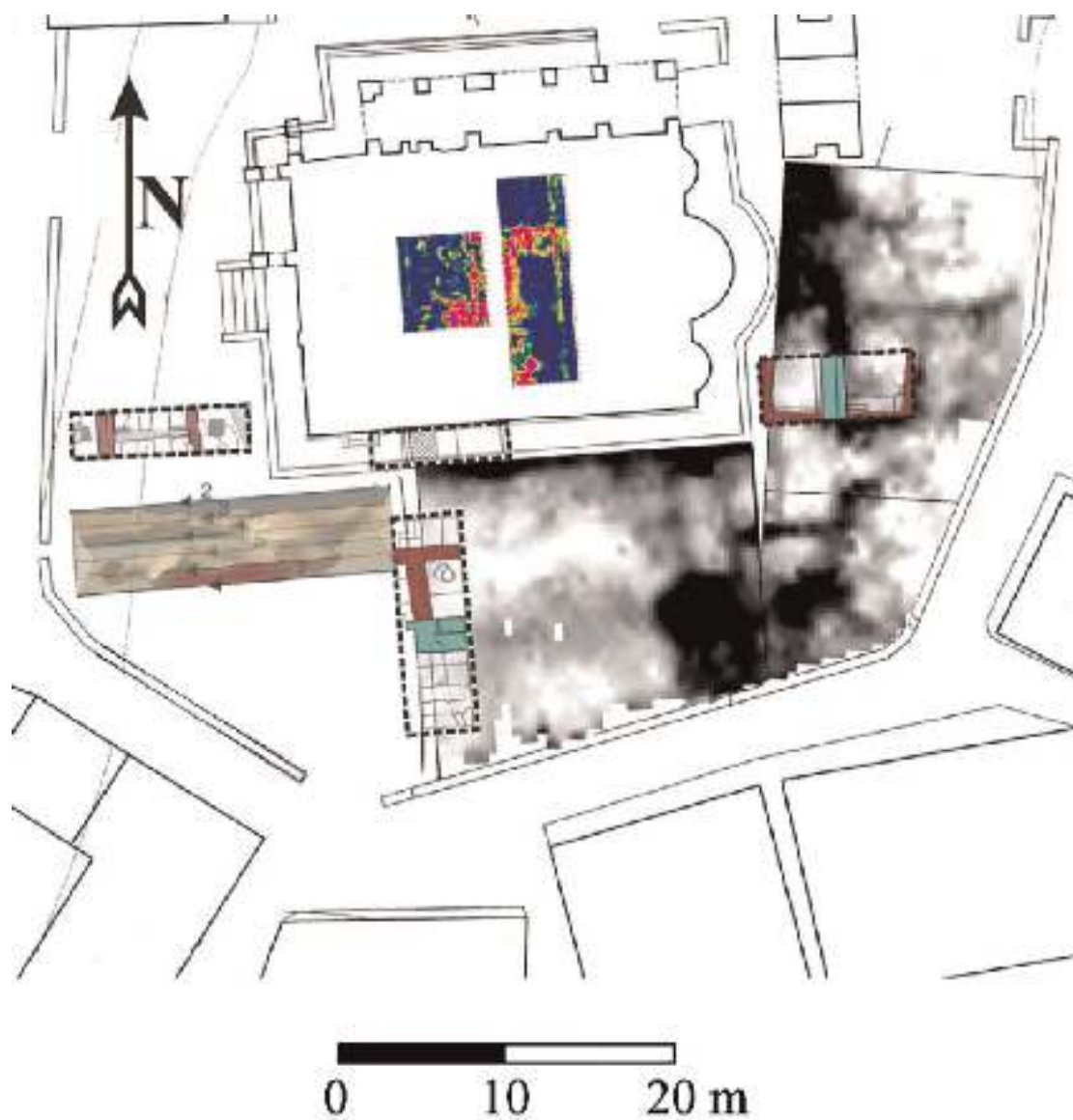

Το εσωτερικό του ναού με τις τομές Α και Δ προς τα αριστερά και Β και Γ προς τα δεξιά.

Η τομή Δ, εραπτόμενη στη βόρεια κιονοστοιχία.

Κάτοψη έρευνας με GPR στο εσωτερικό και τον περιβάλλοντα χώρο του Πρωτάτου, Καρυές.

- Ερείπια του βυζαντινού τείχους
- Ερείπια των περιμετρικών κελλιών του Πρωτάτου
- Τρισδιάστατη εικόνα από τον κάρναβο των Ε.Ρ.Τ.
- Ανασκαφική τομή

ΕΥΡΗΜΑΤΑ

A.E. 4134

Άσπρο τραχύ type D, νομισματοκοπείο Θεσσαλονίκης, Λατινικό βασίλειο Θεσσαλονίκης/Λατινική απομίμηση, 1204-?

A.E. 4135

Άσπρο τραχύ type G, νομισματοκοπείο Θεσσαλονίκης, λατινική απομίμηση, 1204-?

Όστρακο εφυσωμένης κούπας με εγχάρκτη διακόσμηση από σπείρες και τεμνόμενες κυματοειδείς γραμμές και ρέουσες πινελιές πράσινου και καστανού χρώματος. Χρονολόγηση, μεταβυζαντινή περίοδος, 15ος-16ος αι.

Συνανήκοντα όστρακα εφυσωμένης κεραμικής με λευκό επίχρισμα. Μεταβυζαντινή εποχή.

Γυάλινο παιδικό βραχιόλι από υαλόμαζα με γραπτή διακόσμηση, 10ος-12ος αι.

Όστρακα εφυσωμένης κεραμικής, α) με εμπιέστη διακόσμηση πάνω σε λευκό επίχρισμα και κηλίδες πράσινου και καστανού χρώματος και διάφανη εφυσάλωση, β) με λευκό επίχρισμα και διάφανη εφυσάλωση, γ) όστρακο πινακίου με λευκό επίχρισμα, κηλίδες καστανού χρώματος και πρασινωπή εφυσάλωση 15ος-17ος αι.

Βάση εφυαλωμένης κούπας με εγχάρακτη διακόσμηση ομόκεντρων κύκλων από ελισσόμενες γραμμές πάνω σε λευκό επίχρισμα και κηλίδες πράσινου χρώματος με διάφανη εφυάλωση. Σώζονται ίχνη τριποδίσκου. 15ος-16ος αι.